

ДЕКОМПРЕСЕМНА АСИМЕТРІЯ АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ МОВЛЕННЄВИХ ЗНАКІВ

Ю.І. Камінський

У статті висвітлюються проблеми асиметричного вираження одиниць англійської мови засобами української мови; проводиться аналіз основних складових асиметричної міжмовної деформації тексту оригіналу; пропонується авторська класифікація основних декомпресемних мовленнєвих типів.

Принцип мовного семіозису, або мовної асиметрії, запропонований С. Карцевським на позначення порушення однозначної відповідності між знаком і його змістом в межах однієї мови [1,41], в нашій статті набуває додаткового значення: у ракурсі зіставного мовознавства під асиметричністю розуміємо не тільки відмінності між внутрішньою і зовнішньою формою знаків, а насамперед графічну розбіжність у зображенні одних і тих же денотатів з подібним або дещо відмінним сигніфікатом, що спостерігається в англійському та українському художньому мовленні.

Міжмовна перекладацька асиметрія, яка в даній праці виступає *об'єктом* нашої уваги, може проявлятися на рівні слова та граматичних категорій частин мови, значно зростаючи на рівні словосполучення і ще більше – на рівні речення (за О.І. Москальською). Стосовно ж тексту в цілому, асиметрія мовних знаків (наприклад, одночасна реалізація подвійного, а то й «потрійного» змісту багатозначного слова) може ускладнювати або полегшувати сприйняття повідомлення різними адресатами, підвищувати або ж знижувати рівень текстової інформативності, що залежатиме від багатьох об'єктивних і численних суб'єктивних чинників [2,109]. Керуючись вищезазначеним, міжмовну міжрівневу асиметрію ми розглядаємо як явище заміщення (збільшення або зменшення) одиниці одного рівня мови оригіналу одиницею іншого («складнішого») рівня мови перекладу, акцентуючи увагу на лексичному та синтаксичному рівнях. Виділення видів міжмовної асиметрії і окреслення специфіки їх появи у вторинному тексті, таким чином, виступають *метою* нашого дослідження.

Порівняння одиниць даних мовних рівнів у художніх текстах МО та МП дало нам змогу, керуючись результатами кількісного аналізу одиниць будь-якого текстового масиву, розширивши свій погляд на визначення асиметрії мовних знаків неспоріднених дистантних мов, стверджувати наступне: на рівні слова або словосполучення збільшення або зменшення кількості лексем у вторинному творі часто є опціональним, в той час як будь-який мікротекст у процесі перекладу обов'язково або компресується, або декомпресується [2,108]. Міжмовну асиметрію, таким чином, можна подати як облігаторно-опціональну компресію або декомпресію висхідного тексту, а вибір того чи іншого явища (а частіше – їх обох у межах мікротексту) залежатиме від стильових, прагматичних, індивідуальних та інших об'єктивних і суб'єктивних чинників.

Компресію ми, разом з численними дослідниками [3-7] сприймаємо як явище спрощення, стягнення, вилучення певних лексичних і синтаксичних елементів ТО (тексту оригіналу), а декомпресію ми розглядаємо як перехід одиниці ТО на «вищий» рівень у ТП (тексті перекладу), коли слово перетворюється на словосполучення, сполучення – на речення тощо.

Хоча найуживаніші словники лінгвістичних термінів радянського і пост-радянського простору не відображають таких понять, як *декомпресія* чи *компресія*, останній термін досить часто фігурує в лінгвістичних працях. Дослідженням явища компресії займалися і займається ціла плеяда вітчизняних і зарубіжних вчених-перекладознавців [3-7]. Ще А. Швейцер виділяв наступні випадки виявлення компресії перекладного тексту:

– згортання словосполучення у слово; семантичне стягнення; спрощення синтаксичної структури словосполучення; вживання більш економних конструкцій; заміна підрядного речення сурядними; заміна підрядного речення зворотами; вилучення плеонастичних зворотів; усунення надлишковості [3,200].

Наразі даний термін (*компресія*) набув додаткових значень [7,56], закріпившись, таким чином, у вітчизняному та зарубіжному перекладознавстві (Швейцер А.Д., Бархударов Л.С., Сухенко К.М., Карабан В.І., Зеліков М.В., Ілюхін В.М., Ніколаєвська Р.Р., Яковлев Д.О., Кравченко О.Ф., Лісник М.В. та ін.), в той час як ґрунтовного аналізу та узагальненого вивчення явища *декомпресії*, яке, на наш погляд, у своїй синкретичній єдності виступає протилежним полюсом компресії, проведено не було. В нашому ж розумінні, висвітлення особливостей дихотомії *компресія-декомпресія* потребує більш пильної уваги від сучасних мовознавців, адже мовну декомпресію, виходячи з означення її як явища оберненого компресії [5,270], можна, залежно від напрямку перекладу, сприймати різновидом останньої. Тобто, прийоми компресії, скажімо, при перекладі на англійську, можуть розглядатися як прийоми декомпресії в перекладі на українську і навпаки.

Дані явища, на наше тверде переконання, доповнюючи одне одного, виявляються різними полюсами міжмовної перекладацької асиметрії. І через те, що один з вищезазначених полюсів (*декомпресія*) не може знайти потрібного (належного) відображення в лінгвістичних практичних і теоретичних доробках у перекладознавстві, порівняльному мовознавстві, методиці викладання іноземних мов тощо, вважаємо за нагальне зупинитися на ньому більш детально. Декомпресія в англо-українському перекладі, таким чином, виступає *предметом* даної статті.

Згідно авторського переконання, термін *декомпресія* через неабияку значущість і беззаперечну універсальність має охоплювати весь спектр інших термінів, що позначають феномен лінійного та / або вертикального збільшення об'єму оригінального тексту при перекладі, абсорбуючи та узагальнюючи дані терміни і, таким чином, усуваючи не тільки непотрібну, але й недоречну термінологічну синонімічність:

– *текстове розширення; описовий переклад; дескриптивний переклад; пояснювальний переклад; лексичне розгортання; розширення інформаційної структури; компенсація мовних засобів; реставрація упуцених елементів; деталізація висловлювання, додавання елементів тощо.*

Наші дослідження особливостей вираження явища декомпресії в англо-українському перекладі дали нам змогу виявити чотири основні типи декомпресії тексту оригіналу засобами української мови. Саме дані типи, вважаємо, потребують, додаткової уваги від науковців, адже прагматична цінність перекладознавчих досліджень в епоху глобалізації і всіляких інтеграцій є очевидною. Отже, основними типами декомпресії мовного знаку (слова, сполучення, речення) художнього оригінального повідомлення засобами української мови є наступні:

T1 – Відновлення (реконструкція) і поява (вставка) слова або сполучення, що зумовлює лінійну лексико-синтаксичну декомпресію англійського речення в українському перекладі;

T2 – Лінійна декомпресія монологічного словосполучення;

T3 – Лінійна декомпресія словосполучення у речення;

T4 – Лінійна декомпресія речення у групу речень.

T1. Зісталення Т0 і ТП змушує нас говорити про випадки так званого «нульового виявлення» певного елемента речення (або ж групи його елементів), які, свідомо автором, або ж завдяки виявленню закону мовної економії зазнають вилучення в тексті оригіналу, а при перекладі, відповідно, відновлюються або реконструюються:

But he has been most pleasant (8,65). Але він дуже приємний співрозмовник (9,50).

T2. Аналіз лексикографічних праць вказав нам на необхідність розгляду насамперед прикметника, прислівника, іменника та дієслова, так як саме зазначені

значимі частини мови подаються словником у вигляді найчастотніших регулярних та опціональних декомпресем [2,109]. Саме вони у мовленні зазнають найчастотнішої декомпресації:

...*elephant hunters are a rough set of men...* (10,36). ...*мисливці на слонів – зрубі, неотесані люди...* (11,16). – Adjective;

I glared at them both and in my haughty red shirt crossed to the window and looked toward Alton (12,79). *Я презирливо глянув на кожного зокрема, промаршував у своїй визивно-червоній сорочці до вікна і став, дивлячись у бік Олтона* (13,111). – Verb;

In pursuance of this determination, little Oliver, to his excessive astonishment, was released from bondage, and ordered to put himself into a clean shirt (14,49). *На виконання ухваленого рішення малого Олівера, вкрай здивованого, випустили з карцера й наказали надіти чисту сорочку* (15,36). – Noun;

Moreover, I will arrange in the event of anything untoward happening to us or to you, that your son shall be suitably provided for. (10,43). *Одночасно з цим, на випадок нашої загибелі, я вживу заходів, щоб ваш син був відповідним способом забезпечений* (11,24). – Adverb.

Інколи в межах одного речення спостерігаємо декомпресацію різних частин мови, наприклад, прикметника і дієслова:

I am, as I think I have said, a cautious man, indeed a timid one, and this suggestion frightened me (10,42). *Мені здається, що я вже казав, що я обережна людина і, крім того, людина тиха і скромна, і мене приголомшила і злякала ця пропозиція* (11,23). – Adjective + Verb.

Т3. Численні праці відомих науковців досить повно, на наш погляд, висвітлюють декомпресацію даного типу, тому акцентувати на ній увагу не вважаємо за доцільне, адже йдеться насамперед про різноманітні інфінітивні та віддієслівні конструкції, які зумовлюють у ТП появу підрядного речення і відповідають, таким чином, нашому визначенню Т3 (перетворення сполучення на речення):

Finally, he felt the blood begin to flow (16,30). *Нарешті він відчув, як по плечах заструменіла кров* (17,20).

Т4. Інколи спостерігаємо розбиття одного речення ТО на два (а то й більше) самостійні речення у тексті перекладу. Саме перетворення даного типу ми виділяємо як четвертий тип декомпресії:

When I had finished reading the above, and shown the copy of the map, drawn by the dying hand of the old Dom with his blood for ink, there followed a silence of astonishment (10,40). *Коли я закінчив читати документ і показав копію карти, накресленої його власною кров'ю замість чорнила ослабленою рукою старого португальця, – запала глибока мовчанка. Мої слухачі були вражені* (11,21).

Слід зазначити, проте, що тип четвертий (Т4) зустрічається не так часто у вторинному тексті, хоча інколи навіть можемо спостерігати перетворення одного речення ТО на три у ТП:

As soon we came to the inn, Ransome led us up the stairs to a small room, with a bed in it, and heated like an oven by a great fire of coal (18,48).

Як тільки ми підійшли до заїзду, Рейсом провів нас сходами нагору, в маленьку кімнату з ліжком. У коминку горіло яскравим полум'ям вугілля. Було так жарко, як у печі (19,58).

Результати дослідження і класифікація виділених типів декомпресії, що з'являються в українських перекладах, вважаємо, досить повно відображають складність і важливість подальшого дослідження даного явища. Проте, висвітлюючи особливості вираження міжмовної міжрівневої асиметрії, ми зауважуємо, що в межах навіть кількох речень (абзаців) перекладач в силу або об'єктивних, або суб'єктивних причин використовує не лише один із вищезазначених типів – здійснюється ціла низка комплементарних перетворень, які часто зумовлюють появу кількох із вищезазначених типів у межах невеликого мікротексту, що спостерігаємо у наступних прикладах:

Almost immediately, a heavy fist pounded on Langdon's door. Uncertain, Langdon slid off the bed, feeling his toes sink deep into the savonnerie carpet. He donned the hotel bathrobe and moved toward the door (16,25). Майже тієї ж миті в двері хтось голосно постукав. Не знаючи, що робити, Ленгдон тихо встав із ліжка. Відчув, як ноги глибоко занурюються у розкішний старовинний килим. Накинув халат із монограмою готелю і нідійшов до дверей (17,15).

immediately – тієї ж миті: T2;

slid – тихо встав: T2;

savonnerie carpet – розкішний старовинний килим: T2;

hotel bathrobe – халат із монограмою готелю: T1, T2.

They climbed out, carrying the blue tin pails away from the lonely dirt road into the smell of fallen rain (20,5). Усі троє вилізли з машини і, прихопивши голубі бляшані відра, зійшли з глухого розгрозлого пувіця у вологий дух, що лишився після недавнього дощу (21,328).

climbed out – вилізли з машини: T1;

the smell – вологий дух: T1;

the smell of fallen rain – вологий дух, що лишився після недавнього дощу:

T1 + T3.

The same nervous staccato laugh broke from her thin lips, and her fingers began to play with a long tortoise-shell paper-knife (8,64). Знов такий самий шарпливий і нервовий сміх зірвався з її тонких уст, і вона почала крутити в руках довгий черепаховий ніжик, що їм ріжуть папір (9,49).

her fingers began to play – вона почала крутити в руках : T2;

paper-knife – ніжик, що їм ріжуть папір : T3

Отже, досліджуючи природу явища міжмовної міжрівневої асиметрії, виявляючи механізми та причини вираження одних і тих же денотатів за допомогою різної кількості мовних знаків у двох дистантних мовах (англійській та українській) та зважаючи на концептуальну опосередкованість зв'язку форми та змісту певної одиниці, закономірним і зрозумілим в сучасному науковому поступі постає той факт, що вирішення проблем, які ставить перед собою порівняльне мовознавство, потребує оновленого осмислення та детального вивчення явища лінійної та вертикальної асиметричності лексико-синтаксичного простору двох (як у нашому випадку), трьох і більше мов.

Як наслідок, з'являється необхідність залучення способів і методик, спрямованих на аналіз не стільки відношень між знаком, його значенням і смислом усього повідомлення в цілому, а й ставлення людини до цього світу, а це, в свою чергу, визначає пріоритетність дослідження «людського фактору» у мовознавстві, адже саме на даному етапі розвитку мовознавчих наук відбувається становлення *антропологічної* лінгвістики, в якій мова є тісно пов'язана з мисленням і культурно-прагматичною діяльністю людини, її особистістю та знаннями про світ. Сучасний підхід до аналізу мовних явищ вимагає, таким чином, залучення таких принципів лінгвістичного дослідження, як експансіонізм, антропоцентризм, функціоналізм. Разом з тим, вирішення будь-яких мовознавчих проблем є неможливим без урахування принципу менталізму, згідно з яким, у рамках когнітивно-дискурсивної лінгвістичної парадигми, мова розглядається як особлива когнітивна здатність, що забезпечує організацію, обробку та передачу певної інформації в свідомості як автора оригінального твору, так і іншомовних реципієнтів.

Таким чином, перспективним в подальших лінгвістичних пошуках, вважаємо, є виявлення рівня впливу особистості автора вторинного тексту на появу у ТП лінійної асиметрії у вигляді компресії та декомпресії одиниць ТО.

SUMMARY

The article highlights asymmetry of English and Ukrainian linguistic units. It determines main reasons of its appearance in the process of translation. The author makes short review of the

historical scientific approaches in understanding of linguistic asymmetry, analyses components of interlingual text deformation and gives classification of the main types of linguistic decompression.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К, 2006. – 716с.
2. Камінський Ю.І. Кількісний показник декомпресії англійських монолексем в англо-українському перекладі // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. – К.: Знання України. – С. 107-109.
3. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика // О газетно-информационном и военно-публицистическом переводе. – М.: Воениздат, 1973. – 280с.
4. Сухенко К.М. Компрессия именных и глагольных структур при переводе с русского на английский язык: Дис.... канд.филол.наук. – К.:ЖГУ,1973. – 220с.
5. Карабан В.І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську мову: Навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. – Вінниця: Нова книга, 2003.- 608 с.
6. Квеселевич Д.І. Семемно-синтезовані дієслова як прояв лінгвістичної економії // Нариси з контрастивної лінгвістики: Зб.наук.праць під ред. Ю. Жлуктенка. – К.: Наукова думка, 1979. – С. 126-131.
7. Зеликов М.В. Компрессия как фактор структуры и функционирования иберороманских языков. – СПб.: СПбГУ, 2005. – 448с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. Wild Oscaro. The picture of Dorian Gray. – К.: Знання, 2006. – 293с.
9. Вайлд Оскар. Портрет Доріана Грея / Пер. з англ. – К.: Школа, 2003. – 255с.
10. Haggard H. King Solomon's Mines. – М.: Progrtss, 1974. – 224 р.
11. Хаггард Г. Копальні царя Соломона / Пер. з англ. –К.: Мистецтво, 1992. – 432 с.
12. Updike J. The Centaur. –N. Y.: Fawcett publications, 1986. – 222р.
13. Апдайк Дж. Кентавр. Ферма / Пер. з англ. – К.: Дніпро, 1988. – 448с.
14. Dickens Ch. The adventures of Oliver Twist. - М.: FL, 1955. – 552р.
15. Діккенс Ч. Пригоди Олівера Твіста / Пер. з англ. – К.: Дніпро, 1987. – 423с.
16. Brown Dan. Da Vinci code. – L.: Gorgi books, 2004. – 606 р.
17. Браун Ден. Код да Вінчі / Пер. з англ. – Х: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2006. – 480 с.
18. Stevenson R.L. Kidnapped. – Chicago: The Goldsmith Publishing Company, 1937. – 249 р.
19. Стівенсон Р.Л. Викрадений / Пер. з англ. – Львів: Піраміда, 2006. – 350с.
20. Bradbury Ray. Dandelion wine. – New York: Bantam Book, 1978. – 240р.
21. Бредбері Рей. Марсіанські хроніки. Повісті. Оповідання / Пер. з англ. – К.: Дніпро, 1988. – 590с.

Надійшла до редакції 8 січня 2008 р.